

Biserici, case, porți. Dispariția arhitecturii de lemn maramureșene și posibile soluții pentru blocarea fenomenului

*Ivanciuc Teofil
Sighetu Marmației*

Cuvinte cheie : *biserică de lemn, poartă de lemn, casă de lemn, Maramureș, patrimoniu în pericol.*

Principalul brand turistic al Țării Maramureșului este civilizația lemnului, bisericile, casele și porțile din acest material făcând ca regiunea să fie faimoasă în lumea întreagă.

Cultura maramureșeană a lemnului a fost o realitate până prin anii 1960. Până atunci, aproape totul a fost făcut din lemn: casa, poarta, grajdul, șura, cotețele de porci și păsări, gardurile, fântânile cu cumpănă și cu roată, mobilierul, uneltele, instalațiile tehnice, mijloacele de transport, clanțele și lacătele, instrumentele muzicale, jucăriile și chiar unele vase sau opinci (!). Apoi a urmat comunismul, sătenilor fiindu-le interzis să mai construiască din lemn (pădurile devenind în întregime proprietate a statului), decizie care a dus la schimbarea treptată a structurii arhitecturii locale, care a devenit din ce în ce mai amestecată: casele, porțile, gardurile și grajdurile de lemn coexistând cu cele din materiale moderne (cărămidă, beton sau fier).

Maramureșul este considerat un tărâm al bisericilor vechi de lemn, ridicate demult, precum demult au fost înălțate și celelalte grupuri de biserici UNESCO de pe teritoriul României: bisericile bucovinene, pictate în exterior, respectiv cele fortificate săsești. Numai că, spre diferență de celelalte două zone, Maramureșul este un loc unic, unde și azi, în secolul XXI, continuă să se ridice lăcașuri identice cu cele medievale.

În urma studiilor pe teren, am constatat că, în anul 2016, în cele 68 de localități ale Țării Maramureșului se găseau 86 de biserici de lemn, una dintre ele, cea de la Șesu Mănăstirii - Rozavlea, fiind distrusă de foc în vara anului respectiv.

Din cele 85 de biserici rămase, 35 au fost ridicate în perioada « clasică », (secolele XVI-XVIII, câteva păstrând bârne mai vechi), trei sunt datate în perioada interbelică, una în perioada comunistă (biserica din Ocna Șugatag, din anul 1980), iar nu mai puțin de 46 au fost înălțate în anii de după 1989. Printre acestea se remarcă o serie de monumente excepționale, cum ar fi cele din Săpânța, Sighetul Marmației (Poliția de Frontieră), Bârsana (Mănăstirea omonimă, apoi biserica de pe V. Satului etc.), Strâmtura, Ieud (o mănăstire și alte două biserici parohiale noi, alături de cele două medievale), Dragomirești, Vișeu de Sus (șapte biserici noi) sau Borșa (patru biserici noi și una veche).

Cele 46 de lăcașuri de lemn ridicate în doar 25 de ani reprezintă un număr enorm, neegalat nici în restul României, dar nici în alte țări.

Un alt brand celebru, poarta maramureșeană de intrare în curte, ridicată mândru pe 3-6 stâlpi înalți de trei metri (pentru a încăpea carul cu fân) este sculptată de obicei în lemn de stejar și acoperită cu o mulțime de simboluri.

Porțile vechi sunt echilibrate și au motive străvechi, în timp ce cele noi se îndepărtează tot mai mult de tradiția ancestrală. Din punct de vedere al decorului, întâlnim două soluții artistice predominante (ori amestecul dintre acestea): modelele incizate (la unele porți mai vechi), respectiv cele excizate, cu funii, rozete și torsade puternic scoase în relief.

În acest moment, numărul porților de lemn din Țara Maramureșului este în scădere, cele noi nereușind să le egaleze la număr pe cele care sunt demolate pentru a face loc noilor porți metalice. Cu rezerve, estimăm numărul porților tipice de lemn la cca 7-800 de exemplare, nici măcar una nefiind protejată ca atare prin Legea monumentelor istorice! Cele mai multe se păstrează azi în sate precum Ieud, Sat Șugatag, Călinești, Bârsana, Rozavlea sau Bogdan Vodă, dar cu ritmul actual de dispariție, numărul lor se va înjumătăți, probabil, în următoarele decenii.

Cele mai reprezentative și totodată cele mai numeroase construcții de lemn din intravilanul satelor, sunt casele.

La recensământul din 1910, din cele 72.389 de case maramureșene numărate în întreg comitatul (cu tot cu partea rămasă azi la nord de Tisa), **67.563 erau din lemn**, 3.246 din piatră sau cărămidă și 1.580 din amestec de cărămidă, lemn sau din cărămidă nearsă. Nu mai puțin de 57.635 de case erau acoperite cu draniță de lemn, 13.069 cu paie, fân sau stuf și doar 1.685 cu țiglă sau tablă¹.

După Primul Război Mondial, Maramureșul a fost rupt în două, partea rămasă în România având, conform Recensământului din 1930, un număr de 31.321 clădiri locuite², majoritatea de lemn, iar în 1948, 37.359 locuințe.

În 1950, vechiului Maramureș i-a fost alipită zona Baia Mare, cu « țările » Lăpuș, Chioar și Codru, statisticile referindu-se de acum încolo la întreg arealul. Perioada comunistă a adus și o mulțime de interdicții, inclusiv în privința arhitecturii în lemn, care a regresat continuu (fenomen continuat și după căderea regimului), atât cantitativ cât și calitativ. Arta monumentală a lemnului nu a dispărut însă în totalitate, porțile de lemn cunoscând chiar un revirement, cu sprijinul autorităților vremii.

După anul 2000, în satele Maramureșului a început o adevărată frenezie a noilor construcții, demarată de către tinerii plecați la muncă în străinătate, care au decis să-și investească banii acasă, în case noi, uriașe, fără aspect și ridicate în afara oricărui plan urbanistic coerent. Totodată, casele vechi au început să fie demolate cu o viteză nemaivăzută anterior, cele de brad vechi fiind, în majoritate, tăiate ca lemn de foc, iar cele din stejar fiind, fie vândute la metru cub pentru a fi transformate în parchet și mobilă antichizată, fie, în rare cazuri, reconstruite ca pensiuni ori case de vacanță, atât în Maramureș cât și în alte părți ale țării sau în străinătate.

Cel mai recent recensământ, cel din anul 2011, a dat următoarele rezultate:

¹ "1910. Évi népszámlálás", Részletes demográfia, 5, Budapest, 1916.

² Sabin Manuilă, „Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930”, Editura Institutului central de statistică, București, 1938.

- din totalul celor 137.927 de clădiri de locuit din întregul județ Maramureș, 23,2% sunt construite din beton și prefabricate din beton, 39,3% din cărămidă, 18,8% din lemn - **(25.930 de case)**, 13,8% din chirpici/paiantă și 4,9% din materiale mixte. Locuințele din lemn dețineau în acel an o pondere de peste 50% din fondul locativ din comunele Budești și Poienile de sub Munte.

Din cele aproape 26 de mii, în Maramureșul istoric au mai rămas azi pe loc, probabil, cca 15-18 mii, dar numai una sau două mii sunt case pur tradiționale (construite în întregime din bârne orizontale din lemn netencuit la exterior, cu acoperișul în patru ape și cu pridvor cu stâlpi pe cel puțin una din laturi). Dintre acestea, doar 8 (opt!) case situate în situ, prin sate, sunt monumente istorice, chiar dacă în teritoriul încă mai există case inclusiv de secol XVIII ! În total, doar aproximativ 200 de case de lemn sunt salvate sigur de la demolare, incluzând aici și casele de vacanță, la care se adaugă cele cca 50 de case din muzeele de la Sighet, Baia Mare, Cluj, Sibiu și București... Cele mai multe case pur tradiționale se conservă în sate precum: Budești, Călinești, Oncești, Săcel, Bogdan Vodă etc.

Pentru a împiedica dispariția totală a ultimelor rămășițe ale arhitecturii populare, ar trebui ca Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Maramureș, împreună cu Comisia Națională a Monumentelor Istorice, să întreprindă toate demersurile pentru punerea urgentă sub protecție a unui număr de minim 100 de gospodării, porți și complexe meșteșugărești mai vechi de 50 de ani.

Apoi, este necesar ca toate primăriile, respectiv toți arhitecții care parafează autorizațiile noilor construcții, să respecte și să aplice Legile Construcțiilor (50/1991), Urbanismului (350/2001), Monumentelor Istorice (422/2001), OG 47/2000 privind Patrimoniul UNESCO, Regulamentul - Cadru de Urbanism (aprobat prin HG 525/1996), modificate și republicate și, mai ales, Legea 157/1997 privind ratificarea Convenției pentru protecția patrimoniului arhitectural al Europei.

Dacă ar fi aplicat cu strictețe, cadrul legal amintit ar putea împiedica destul de ușor distrugerea elementelor de arhitectură populară care mai supraviețuiesc, fără a fi necesară o lege specială (care a fost promisă de politicieni deja de câțiva ani).

Autoritățile centrale și locale ar mai trebui să ofere facilități financiare atractive pentru toți cei care doresc să-și păstreze și restaureze casele de lemn, ce necesită măsuri specifice de întreținere (schimbarea frecventă a draniței, lupta cu umiditatea și cu atacurile de insecte etc.).

Deocamdată, la noi în țară, doar Asociația «Monumentum», împreună cu o bancă comercială și un ONG occidental, sprijină finanțarea celor ce intenționează să-și restaureze casele vechi, dar care nu au însă banii necesari.

Și companiile de asigurări ar trebui să-și adapteze criteriile astfel încât și casele vechi din lemn să poată beneficia de asigurarea obligatorie contra incendiilor, chiar fără a fi integral ignifugate (ceea ce nu se acceptă în prezent), după modelul practicat în alte țări.

Guvernul României va mai trebui să determine Comisia UE să accepte derogări de la normele care apreciază ca fiind neconforme toate grajdurile

tradiționale de lemn, atât de tipice pentru arhitectura Țării Maramureșului, a căror demolare și rezidire este văzută azi, prin prisma standardelor seci, ca un lucru izbăvitor și necesar.

În final, un mesaj pentru proprietarii de case (dar și de porți și grajduri vechi): este incredibil faptul că unii se rușinează de casele de lemn, considerându-le semne de sărăcie și înapoiere! Nimeni nu le cere să să-și mai construiască case noi, să trăiască în condiții de ev mediu sau să meargă la toaletă în fundul curții, dar, nicăieri în lumea civilizată, nu construiește fiecare ce, unde și cum vrea...

Ideal ar fi să se păstreze și casa „bătrână” lângă cea nouă (care ar fi bine să fie asortată volumetric, stilistic și cromatic cu ansamblul). Apoi, trebuie spus că tehnica actuală permite convertirea caselor vechi de lemn în locuințe confortabile, cu acoperiș mansardat și băi moderne, păstrând exteriorul original, dar interiorul putând deveni suficient de larg și aspectuos...

Așadar, salvarea arhitecturii tradiționale maramureșene ține atât de determinarea autorităților în a aplica legile existente, cât și de voința proprietarilor.

Dacă nu se va interveni, Țara Maramureșului va rămâne doar cu bisericile de lemn și cu cele câteva sute de case și porți de lemn despre care am amintit mai sus. Cam prea puțin pentru păstrarea brandului « țara lemnului »...

Abstract

Keywords: wooden church, wooden house, wooden gate, Maramureș, endangered heritage.

The paper presents the alarming situation of wooden architecture of Maramureș, the main region's tourist brand.

The wooden churches are not endangered yet: 35 out of them are old (erected in XVI-XVIII centuries, part of them protected by UNESCO), and no less than 46 were built after 1989.

Another local brand, the wooden gates, are slowly vanishing. Today, they survive, maybe, just 7-800, but none of them are protected by law.

Finally, the typical wooden houses are the most threatened, the young locals are replacing them with new concrete structures. From tens of thousands traditional houses that existed in 1960's, today are left no more than one or two thousands, but only 200 are not in threat to be demolished: the houses saved by museums, 8 (eight!) houses being historical monuments *in situ*, and other ones restored as vacation homes and guest houses.

Romanian laws are quite prohibitive, but are not enough and strongly imposed. If the things will not move in the right direction, most of Maramureș wooden heritage will disappear.